

In deze interviewreeks kijken we met mensen van buiten het onderwijs 25 jaar vooruit in de tijd. Hoe ziet de wereld er dan uit? En wat betekent dat voor hoe we jonge mensen nu opleiden?

DE GLAZEN BOL

Tekst: Cindy Curré en Stan Termeer • Fotografie: Josje Deekens

Een hartstochtelijk pleidooi voor Bildung

'Het onderwijs is een bedrijf geworden'

'De huidige samenleving wordt te veel aangestuurd door technologie en markt. Moraal en levensbeschouwing zijn naar de marge gedrukt', vindt humanistisch filosoof Joep Dohmen. Meer Bildung in het onderwijs is de oplossing: 'Dat is een keiharde voorwaarde om jongeren goed te kunnen begeleiden naar volwassenheid.'

Tijdens de behandeling van de begroting van OCW citeerde minister Van Engelshoven in de Tweede Kamer uit het essay 'Niet voor de winst' van Martha Nussbaum, waarin zij zich verzet tegen de economisering van het onderwijs: 'Als deze trend [...] zich voortzet, zullen landen overal ter wereld binnen korte tijd generaties nuttige machines afleveren in plaats van volwaardige burgers die in staat zijn om zelfstandig te denken en zich kritisch op te stellen.'

Van Engelshoven vindt in haar streven naar meer verbinding en *Bildung* filosoof Joep Dohmen aan haar zijde. Dohmen plaatst zich, met een hartstochtelijk pleidooi voor de 'brede opdracht' van het onderwijs, tegenover Sven Smit van McKinsey, die in het vorige interview in deze reeks betoogde dat het Nederlandse onderwijs achterop dreigt te raken bij dat van een aantal Aziatische landen. Willen we wereldwijd op economisch gebied blijven meespelen, dan is een sterke focus op techniek cruciaal, aldus Smit. Joep Dohmen ergert zich daaraan: "Hier spreekt de ingenieur. Sven Smit focust op techniek. Dat is een veel te eng perspectief; te instrumenteel. Er is in die visie geen ruimte voor politiek, moraal en levensbeschouwing. Als een ingenieur geen legitimatie heeft voor wat hij doet en hoe hij dat doet, krijgen we een Trump-achtige wereld die volgens mij rampzalig is. Technologische vooruitgang is slechts een deel van wat we met het onderwijs moeten bewerkstelligen. Het is niet de *bottom line*."

Waar draait het wel om?

"Jongeren van nu zijn helemaal geïmpregneerd door de huidige neoliberale tijdgeest van het vrije individu, dat zijn eigen keuzes maakt en streeft naar succes. Dat is niet verbazingwekkend, omdat we al meer dan een halve eeuw geleden vertrokken zijn uit de verzuilde samenleving >

JOEP DOHMEN (1949)

1969-1983: **Studie filosofie (Utrecht, Berlijn en Leuven)**

1984-1986: **Docent filosofie Coornhertgymnasium, Gouda**

1992-2000: **Hoofdredacteur Filosofie Magazine**

2000: **Start werkzaamheden Universiteit voor Humanistiek (UVH) en auteurschap**

2007: **Hoogleraar wijsgerige en praktijkgerichte Ethiek (UVH)**

2015-nu: **Lector Bildung aan Hogeschool voor Toegepaste Filosofie (HTF)**

Joep Dohmen heeft vier onderzoeksdomeinen: filosofie van de levenskunst, Bildung, ouder worden en leiderschap. Voorjaar 2018 verschijnt zijn nieuwe boek 'Moderne Bildung. Hoe jongeren hun leven vorm kunnen geven'.

Joep Dohmen: 'Technologische vooruitgang is slechts een deel van wat we met het onderwijs moeten bewerkstelligen'

'Jongeren worden alleen nog aangestuurd door het besef dat ze bijzonder moeten zijn'

waarin kerk en staat ons in het gareel hielden. Begrijp me niet verkeerd, ik vind de verlichting en het liberalisme in filosofische zin fantastisch. Maar hetzelfde liberalisme is vergeten dat je jongeren moet leren hoe je in vrijheid leeft, hoe je keuzes maakt, hoe je een goede vriend moet zijn en hoe je solidair met elkaar bent. Dat leren we onze kinderen niet meer. Het onderwijs is vooral gericht op het ontwikkelen van kwaliteiten waarmee we onze maatschappij functioneel zo goed mogelijk kunnen inrichten en besturen. Het onderwijs is een bedrijf geworden."

We ontberen moraliteit?

"Ja. Ondersteuning en opvoeding zijn vervangen door autonomie als zelfbeschikking. Jongeren worden alleen nog aangestuurd door het besef dat ze 'vanzelf' hun eigen keuzes moeten maken en alles uit hun leven moeten halen. Dat ze op de een of andere manier bijzonder moeten zijn. En als dat niet lukt, dan is het hun eigen schuld, zo is de heersende gedachte. Een deel van de jongeren kan hiermee omgaan, maar een groter deel redt het niet. Bij hen wordt vaak een stoornis als ADHD vastgesteld, of een depressie.

Het resultaat is een maatschappij met een grote groep jongens en meisjes die het besef heeft 'dat ze het niet aan kunnen'. Daar komt nog bij dat ouders tegenwoordig veelal een antipaternalistische opvoedingsstijl hebben, die aansluit bij het neoliberale *pathos* van zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid.

Jongeren hebben door dit alles een gebrek aan discipline, aandacht, onderling respect en vermogen tot samenwerking. Dat zijn de excessen van het liberalisme en het ontbreken van begeleiding thuis. Het onderwijs moet een nieuwe vorm vinden om jongeren te faciliteren bij hun zoektocht naar de rol die ze in het leven willen vervullen."

Hoe pak je zoiets aan?

"Met Bildung, dat je kort kunt omschrijven als het proces van ontwikkeling, beschaving en vorming van mensen.

Met Bildung streef je naar flexibele, mondige mensen, die zich zelfstandig een oordeel kunnen vormen en situaties zelfstandig kunnen interpreteren. Maar dat doen ze niet alleen. Zeker in een samenleving die niet is verzuild en waarin het geloof geen belangrijke rol speelt, moet er wel een gemeenschappelijkheid zijn, moet er wel betrokkenheid en engagement zijn. Een besef dat je samen met anderen leeft en werkt, en dat je anderen nodig hebt. Autonomie gecombineerd met betrokkenheid dus."

Gebrek aan motivatie van leerlingen is een van de problemen waar het onderwijs mee worstelt.

"Jonge mensen zitten elke dag urenlang op internet en worden voortdurend verleid om te blijven kijken naar steeds nieuwe dingen. Ze krijgen zoveel opties dat ze focus verliezen. Bildung vat ik op als begeleide zelfvorming. De belangrijkste inzet van Bildung is misschien wel dat je al heel vroeg met jongeren praat over hun motivatie. Het voortdurende gesprek over waarom je iets wilt, zorgt ervoor dat jongeren leren wat ze belangrijk vinden en weten welke kwaliteiten ze in huis hebben.

We moeten jongeren helpen te ontdekken wat zij in zich hebben. Jongeren zijn wandelende vuilniszakken, zeg ik altijd. Vanuit hun opvoeding, familiegeschiedenis, de

EEN VORMENDE ERVARING

Joep Dohmen: "Ik denk veel na over wanneer ik in mijn leven iets heb geleerd. Als ik terugdenk aan mijn eigen middelbareschooltijd op het Odulphus in Tilburg, zie ik meteen een aantal voorbeeldfiguren die echt indruk op me hebben gemaakt. Mijn leraar Duits kon bijvoorbeeld prachtig vertellen over de romantiek, maar hij kon ook heel boos worden. Hij deelde dan wel eens een flinke tik uit. Dat mag natuurlijk niet, maar vaak vond ik dat hij eigenlijk wel gelijk had.

Toen we in de vijfde klas op retraite gingen, werd dat aangereikt als opmaat naar de toekomst: er ging een pastoor mee, een zakenman, een sporter en iemand uit de kunst. Ik had het idee dat de school me wilde disciplineren en weigerde mee te gaan. Voor straf moest ik een hele week in een lokaal zitten en daar heb ik filosofieboeken gelezen. Het was een vormende ervaring: de hoon van mijn klasgenoten, gecombineerd met het trotse gevoel dat ik kreeg dat ik mijn eigen weg bewandelde."

buurt waarin ze zijn opgegroeid en vooral internet dragen zij allerlei mogelijkheden én beperkingen met zich mee. Alles zit erin, maar wat voor oriëntatie hebben ze daarmee? Welke speelruimte hebben ze? Het maken van een dergelijk zelfportret is heel belangrijk voor jongeren. Het is het eerste wat ik doe met studenten en het helpt hen te bepalen wie ze zijn en waar ze voor willen gaan in het leven."

Is het niet een enorme verzwaring van het onderwijs als Bildung bovenop de huidige taken komt?

"Dat is een voorbarige conclusie. Bildung moet denk ik geen apart vak zijn, maar onderdeel van de cultuur van een school. Het brengt een mentaliteitsverschuiving. En natuurlijk moeten docenten wel de tools aangereikt krijgen. Samen met de schoolleider en met collega's moeten ze de collectieve slagkracht en het zelfvertrouwen krijgen om een vormingsprogramma te ontwikkelen.

De schoolleider kan daarbij een belangrijke rol spelen als het cement van de schoolgemeenschap. Hij moet een voortrekkersrol nemen bij het formuleren van de missie van de schoolorganisatie, maar vooral tussen de mensen staan en de boel bij elkaar houden. Zijn rol is mensen stimuleren en respecteren. Een goede schoolleider heeft een scherp oog voor de verschillende kwaliteiten van zijn team: de een is excellent qua kennis, de ander is een geweldige inspirator, terwijl de derde onder de maat blijft. De schoolleider moet een voorbeeldfiguur zijn die vertrouwen uitstraalt en voordoet hoe je samenwerkt."

Kun je zo'n verandering in het onderwijs wel tot stand brengen als de school zelf ook onderdeel is van die liberale maatschappij?

"Je kunt op een liberale manier het liberalisme onderscheppen. Je behoudt de gedachte dat we een nieuwe gemeenschap zijn van individuen, maar probeert tegelijkertijd individuen te empoweren. Ik zie dat mensen die in het onderwijs werken nog steeds op een bepaalde wijze idealistisch zijn. Zaken als intrinsieke motivatie, een zekere mate van discipline en onderling respect passen heel goed bij dat idealisme. En willen we niet allemaal dat onze kinderen zelfredzame en tegelijk aardige mensen worden?"

Bij het afscheid vertrouwt Dohmen de interviewers nog toe: "Wat ik zeg klinkt misschien soft, maar het is keihard. Dat jonge mensen zelfvertrouwen krijgen en leren zich met elkaar staande te houden in een wereld die snel verandert, is veel belangrijker dan de overdracht van technische kennis." <

'Het liberalisme is vergeten dat je jongeren moet leren hoe je een goede vriend moet zijn'